

УДК: 35.077-057.34(093)

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.196.78-83>

Прицюк Л.А.

кандидат економічних наук

Вінницький національний технічний університет

Prytsiuk Liudmyla

PhD in Economic Sc.

Vinnytsia National Technical University

<https://orcid.org/0000-0001-6498-5978>

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ З ПОЗИЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ДУМКИ

У статті визначені основні риси державної влади, що притаманні раннім цивілізаційним епохам. З'ясовано, що перед чиновницьким апаратом висувалися конкретні завдання адміністративного, фінансового, безпекового та релігійного характеру. Встановлено, що до обрання на державні посади службовців керманічі ранніх історичних держав ставилися досить відповідально, встановлюючи для них певні обмеження і висували низку критеріїв відповідності. Визначено, що судова влада знаходилась під безпосереднім управлінням керманіча держави, а до військової служби, яка також безпосередньо управлялась жрецем/фараоном/царем, залучались особи за переважно на засадах вільного найму. З'ясовано, що подальший розвиток державна служба отримала у античних державах Греції і Риму. Встановлено, що у період становлення феодальних відносин в середньовічних державах Європи, зокрема й на українських землях, відбувався розвиток і ускладнення структури бюрократичного апарату. Досліджено, що у ранньофеодальний період почали створюватись контролюючі служби, які перевіряли і контролювали фінансову діяльність службовців.

Ключові слова: цивілізації, держава, історичний період, державна служба, судова влада, військова влада.

HISTORICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF CIVIL SERVICE FROM THE POSITION OF THE TRANSFORMATION OF HISTORICAL THOUGHT

The article delineates the principal attributes of state power characteristic of early civilization eras, highlighting the existence and roles of civil servants within the earliest states of the Ancient East. The study reveals that these civil servants were tasked with specific administrative, financial, security, and religious duties, indicating a structured and multifaceted approach to governance. It has been established that leaders of these early states approached the selection of civil servants with a high degree of responsibility, instituting various restrictions and eligibility criteria to ensure competent administration. Furthermore, the judicial power in these early states was under the direct control of the state leader, while the military service, also directly managed by the priest, pharaoh, or king, was primarily composed of individuals employed on a voluntary basis. This research also identifies the evolution of the civil service in the ancient states of Greece and Rome, where democratic forms of governance were present at certain points in their history. This democratic aspect contributed to the further development and complexity of their civil service structures. During the formation of feudal relations in medieval European states, particularly within the Ukrainian territories, there was a significant development and complication in the structure of the bureaucratic apparatus. This was designed to enhance the centralized power of the ruler. The early feudal period also saw the establishment of control services, which were responsible for overseeing and regulating the financial activities of employees, reflecting an increasing sophistication in administrative practices. In the context of the Rus state, the formation and development of the civil service involved comprehensive financial and administrative reforms initiated by the rulers. These reforms played a crucial role in consolidating state power and governance. Additionally, the presence of a professional army was a defining feature of states during the formation of feudal relations, underscoring the importance of organized military forces in maintaining state stability and security. The study also notes that compensation for civil servants varied significantly across different periods and states, reflecting diverse approaches to public service remuneration. This historical overview underscores the evolving nature of civil service systems and their critical role in state formation and governance across different civilizations and historical periods.

Keywords: civilizations, state, historical period, civil service, judicial power, military power.

JEL classification: B 11, H 10

Постановка проблеми. Держава характеризується певними ознаками, з яких можна виділити такі: наявність кордонів, системи державного управління, правої системи тощо. Виходячи з форм правління, держава виконує певні функції і завдання, реалізовувати які покликані державні органи. Протягом різних періодів розвитку окремих цивілізацій функції і завдання держав були різними і тому й функції і завдання державної служби різнилися, хоча часто мали спільні риси. Відтак, доцільно дослідити вимоги до державної служби і службовців та зміст її в історичному аспекті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує чимало досліджень щодо історії розвитку цивілізації та відповідних форм державного управління. Причому, твори, що присвячені організації державної влади, містять вимоги до правителів, права та обов'язки громадян були написані мислителями давніх часів та їх учнями (Аристотель, Платон, Конфуцій, Макіавеллі), або дійшли до сьогодення у вигляді трактатів, епічних поем, кодексів законів (Рамаєна, Махабхарата, Артхашастра, Кодекс законів Хаммурапі, Іпатіївський і Лаврентійський літописи та інші). Перші цивілізації досліджували у своїх роботах Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, І. Ю. Вільчинська [3], С. А. Федчишин [4], моральний облік влади у країнах Стародавнього Сходу – Томкіна О. О. [5] та Подоляк-Богачек Е. Б. [6], роботу органів упавління у Стародавній Греції і Римі – Міняйло Н. В. [7] та Колісніченко А. І [8], особливості функціонування влади у феодальних європейських монархіях – Prothero, G. W. [9] Poole, A. L. [10] та інші.

Відомі дослідження основних теоретичних аспектів організації державної влади здійснювалися, як правило, в межах однієї цивілізації/періоду/держави і не містили порівняльної оцінки, що спонукало дослідити саме останній аспект.

Мета статті: проаналізувати основні етапи еволюції державної служби в контексті розвитку окремих цивілізацій, визначити відмінності й спільні риси організації державної служби з урахуванням історичних особливостей.

Виклад основних результатів дослідження. Вітчизняний закон «Про державну службу» визначає, що це «публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави...» [1]. Статтею 1 окреслені такі завдання і функції: аналіз політики держави, подальша підготовка пропозицій щодо її формування та забезпечення її реалізації; забезпечення надання адміністративних послуг; державний нагляд і контроль; управління державними фінансовими ресурсами та майном [1].

Нині у багатьох країнах, на відміну від України, поняття державна служба і публічна служба є ідентичними. У країнах Європейського Союзу, з поміж іншого, встановлені спільні вимоги до працівників, що приймаються на публічну службу, а саме: відповідність громадянства; дієздатність; володіння державною мовою; відповідність віковому «коридору»;

відповідність освіті; відсутність родинних зв'язків з керівником; фізична придатність; дотримання військового законодавства тощо [2]. Цей перелік, хоч і визначеним для багатьох країн, однак він не є сталим, а зазнає змін у процесі розвитку суспільства. Так, вперше у світовій політиці парламентарка з синдромом Дауна в Іспанії стала представницею регіональної асамблеї Валенсії. Люди з психічними порушеннями також працюють в державній службі США та Європейських країн на звичайних посадах. Натомість в нашій державі ані суспільство, ані держава ще не готові запровадити подібні новації.

Особливості функціонування державної служби протягом розвитку окремих цивілізацій, їхні спільні та відмінні риси зберіглися певною мірою до нинішнього часу, хоча й зазнали трансформацій.

У перших державах Стародавнього Сходу (Шумері, Вавилоні, Єгипті та інших) функціонував апарат державного управління, представниками якого були культові особи, військові, наближені до правителя особи, що повністю відповідало формі теократичної деспотії. Загальні ознаки державної влади та функції адміністративного апарату згруповані у таблиці 1.

Для держав Стародавнього Сходу характерним є наявність державного апарату, який передусім виконував волю керманіча держави (провінції), забезпечував надходження податків до казни та здійснював управлінські функції. На державні посади призначалися особи, які відповідали уставленим моральним принципам та характеристикам, відображеним, зокрема, у давніх трактатах «Артхашастра», «Законах Ману», книзі «Лунь юй», епічних поемах «Рамаєна», «Махабхарата». Вони мали бути місцевими жителями, розумітися у ремеслах, бути розумними, мати гарну пам'ять, володіти ораторським мистецтвом, бути хоробрими, чесними, дотримуватись правил тощо [5].

У Стародавній Індії службовцями могли стати не всі бажаючі, оскільки потрапляння на державну службу було виключно родовим правом і здійснювалось відповідно до стану. Також високопосадовці мали дбати про добросовісність виконання службовцями своїх обов'язків, здійснювати контроль за їх виконанням і застосовувати систему покарань за корупційні дії [6].

Крім цього, доцільно виокремити судову та військову службу, оскільки вимоги до суддів і військових були специфічними. Військові були, зазвичай, вільно найманими особами, які окрім безпосередньо військової діяльності, виконували й поліцейські функції. Вони мали високий статус у суспільстві і підпорядковувались, як правило, керманічу. Судову владу очолював безпосередньо правитель, який призначав обмежене коло суддів.

Зазначене вище свідчить, що високі вимоги до службовців визначалися передусім бажанням правителів держав Стародавнього Сходу зберегти і посилити свою владу та мати божественне визнання народом.

Таблиця 1

Загальні ознаки державної влади та функції адміністративного апарату держав Стародавнього сходу

	Владна верхівка та особливості політичної влади	Судова влада	Військова влада	Функції адміністративного апарату
Шумер	Вся влада належала жрецям Відсутність єдиної держави	Зосереджена у руках володарів	Війська міст періодично об'єднувались у військові союзи Практикувалась спадковість воїнської служби	Жреці та їх родичі управляли майном, сільським господарством, здійснювали фіскальні функції
Вавилон	Царі вважались такими, що мали божественне походження Централізація влади царем	Діяли: Царські суди Храмові суди Общинні суди	Наявність власного війська з військовими і поліцейськими функціями	Фіскальні функції Виконання державних повинностей Формування ополчення Контроль керівників сільських громад
Стародавній Єгипет	Фараони вважались такими, що мали божественне походження Повна централізація влади, делегування владних повноважень	Базувалась на повному авторитаризмі фараона	Наявність власного війська	Фіскальні функції Судові функції Поліцейські функції Судова функція
Стародавня Індія	Спадковість влади Різниця у статусі монархів Політично Індія не була єдиною державою	Складалася із царського суду і суду брахманів	Військові займали верхівку влади Воїни були вільнонайманими	Поділ на центральний і місцевий апарат Функції: Дипломатична діяльність Фіскальна діяльність Управління майном судова
Стародавній Китай	Верховний воєначальник, жрець і організатор господарства Ван очолював державу і мав титул «Син неба»	Складалася із судового відомства, провінційних суддів, верховного цензора і повітової адміністрації	Війська були професійними, вільнонайманими Армія виконувала поліцейські функції	Функції: Фіскальна Судова Управлінська Міста мали власну систему управління

Джерело: розроблено автором за [3, 4]

У процесі подальшого розвитку цивілізацій (Стародавня Греція і Рим), відбулося ускладнення будови державного апарату та змінилися функції чиновників (таблиця 2).

Таблиця 2

Загальні ознаки державної влади та функції адміністративного апарату Стародавньої Греції та Риму

	Владна верхівка та особливості політичної влади	Судова влада	Військова влада	Функції адміністративного апарату
Стародавня Греція	Виборність державної і місцевої влади Існування держави у формі демократії Вищий орган - народні збори	Вищий судовий орган (Гелієя), до складу якого входило 5000 суддів та 1000 запасних	Армія формувалась шляхом загального ополчення вільних громадян Поліцейські функції виконували раби Наявність військового флоту (до 400 трієр)	Розпорядження коштами на утримання армії і флоту; збір військових податків; керівництво доставкою продуктів харчування до Афін; укладання перемир'я; дипломатична служба; вирішення питань релігійного культу Весь контроль за фінансами, управлінням майном здійснювався Радою
Стародавній Рим	Військова демократія царського періоду Аристократична республіка (поєднання аристократичних та демократичних рис). Монархія Орган управління - сенат, загальні збори - для розгляду загальних питань	Період республіки - розгляд кримінальних справ здійснювався спеціальними комісіями Імперський період - судочинство у сенаті, а згодом - імператором та його чиновниками.	При імп. Октавіані Августі армія стала постійною найманою. Залучалися «варвари» - іноземні найманці. Організація двірцевої варти. Поява таємної поліції	Державні службовці виконавчої влади - магістрати. Функції: - релігійні, міжнародні; - законодавчої ініціативи; - видача актів; - керівництво армією; - адміністративне врядування; - судочинство; - підтримка порядку на ринках; - організація карбування грошей тощо

Джерело: розроблено автором за [7, 8]

У античні часи зберігалися доволі високі вимоги до посад державних службовців. Вони призначалися на посади з дотриманням принципів виборності, строковості, колегіальності, відповідальності. Перед обранням такі люди проходили спеціальну перевірку щодо їх здібностей, моральних якостей, відсутності боргових зобов'язань у деякі історичні періоди службовці обирались на ці посади на безоплатній основі.

Як у Греції, так і в Римі держслужбовці, що відносилися до найвищого рангу, мали повноваження щодо управління судочинством та релігійними питаннями.

Чиновницький апарат цих країн був досить чисельним. Так, за рахунок внесків та мита в Стародавній Греції утримувалося понад 20 тисяч осіб [8]. Для виконання повноважень у Стародавньому Римі магістрат створював особисту раду та технічний апарат. Працівники цих органів отримували заробітну плату та мали право передавати у спадок свої посади.

Функції держав епохи феодалізму були дещо інакшими, ніж у попередніх періодах, а тому й механізм формування державної служби та обов'язки урядовців зазнали певних змін (таблиця 3).

Таблиця 3

Загальні ознаки державної влади та функції адміністративного апарату держав епохи феодального ладу

	Владна верхівка та особливості політичної влади	Судова влада	Військова влада	Функції адміністративного апарату
Феодальна держава в Німеччині	Німецькі імператори успадкували титул «короля франків», коронувалися в Римі як «імператори римлян» і одержували корону з рук папи	Для вільних громадян діяли станові суди Міські суди - у вільних містах Суд сеньйора - у залежних містах Власні суди у церкві	Військові сили імперії поділялися на імперські та князівські. Верховним головнокомандувачем був імператор.	Двірцево-вотчина система управління Двірцева гілка: вищі слуги палацу (канцлер, маршал та ін.) виконували найважливіші державні функції. Вотчина гілка: апарат міністеріалів 3 XI ст. - створення при імператорі королівської ради, що розглядає найважливіші державні справи.
Сеньйоральна монархія у Франції	Короля обирали на урочистих зборах феодалів вищих рангів.	Король формально вважався верховним суддею. У пізній період створено Парламент - найвищий орган судової влади	Король формально вважався і головнокомандувачем збройними силами країни. У пізній період створення міської поліції	Двірцево-вотчинна система управління. Королівська канцелярія з штатом нотаріусів У пізній період створені: Мала королівська рада, Рахункова палата (вищий орган фінансового управління) Функції королівських чиновників на місцях: адміністративні, військові, судові, фінансові. Хранителем казни був камерарій. Скарбничі управляли всіма державними фінансами та отримували платню за роботу
Феодальна монархія в Англії	Існувала централізована влада короля При обранні на посаду король мав отримати схвалення від вищої аристократії та народу (умовно)	До другої половини XII ст. більшість судових рішень приймалося місцевими зібраннями. Пізніше – судьями королівського правосуддя	Реформування армії у XII ст. на основі принципів ополчення та найманства	Вищий орган - королівська курія з наглядовими функціями. Казначейство - опікувалось збором податків Палата шахової дошки - здійснювала перевірку рахунків шерифів. Вищі державні посади: канцлер, стюард; камергер, дворецький. Очоловав місцеве самоврядування шериф.
Руська держава	Монархічна фірма правління в особі князя Віче - збори жителів міста і околиць чоловічої статі з вирішення нагальних питань. Дорадчий орган влади при князі - рада	У княжому суді судочинство здійснювалося або ж особисто князем, або ж тиїнами. Крім князівського, існували й інші суди: - вічовий суд; - громадський суд; - боярський суд; - церковні суди	Наявність найманого професійного війська	Апарат державного управління складався з верхівки дружини, згодом - княжого двору. Функції дружини: - збір податків; - охорона правопорядку; - судочинство; - національна безпека (оборона). Після реформ Володимира Великого з'явилися такі посади: тиїн, посадник, волостель, тисяцький

Джерело: розроблено автором за [9, 10, 11]

У Руській державі податкова реформа, що передбачала заміну данини на регламентований податок, проводилась княгинєю Ольгою, для збору якого вона запровадила мережу нових фіскальних пунктів – погостів [13]. Адміністративні реформи, що мали на меті укріплення своєї влади та міцності держави

проводилися Київськими князями Святославом та Володимиром Великим [14]. Князю належала виконавча, судова та законодавча влада, що в свою чергу надавало йому можливість одноосібно призначати на посади тиїнів, удільних князів, які складали присягу на вірність князю. Значення присяги полягало в наступному:

зобов'язати суддів судити по праву, забезпечити достовірність особистих доказів у судочинстві [15, с.27]. Присяга службовців у часи Київської Русі мала релігійно-правовий характер, оскільки супроводжувалась хресним цілуванням.

Королівські (князівські) чиновники на місцях здійснювали найрізноманітніші функції: адміністративні, військові, судові, фінансові. За свою працю вони залишали в себе частину данини і мита, зібраних у населення.

Висновки. Підсумовуючи дослідження основних характеристик, що відображають організацію державної служби в представлених країнах, можемо зробити наступні висновки:

- структура, функції та обов'язки представників влади визначалися передусім керманічами держави;
- вся діяльність державних службовців була спрямована на утримання, посилення та божественне визнання влади жреців/королів/царів/фараонів/князів, які з цією метою проводили реформи;
- до військової служби наймалися вільні громадяни та залучалися найманці з інших територій. У деяких державах вони виконували також поліцейські

функції;

- вища судова влада, як правило, зосереджувалась в руках першої особи, а для здійснення судочинства на місцях вона делегувалась певним судовим об'єднанням;
- для виконання фіскальних і адміністративних функцій існував окремий чиновницький апарат, на службу до якого залучалися люди, що відповідали встановленим на той час вимогам і були близькі до владної верхівки. У багатьох країнах державні посади переходили у спадок. За роботу на державній службі чиновники отримували платню, хоча форми її були відмінними у різних державах;
- розвиток державної служби залежить від розвитку держави, її устрою, традицій, культури та звичаїв;
- ідеї доброчесної влади мають історичні корені. У різні історичні періоди до як до правителів, так і до чиновників висувалися вимоги щодо притаманності їм певних моральних якостей, хоча й допускалось відхилення представників влади від основних принципів.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Прийняття на державну службу у країнах Європейського союзу: Інформаційна довідка. Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28975.pdf>
3. Історія політичної думки (2017).: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н.М. Хоми; 2-е вид., перероб. і доп. Т. 2. Львів, вид-во «Новий світ-2000», 598 с.
4. Федчишин С.А. (2019). Організація посольської діяльності у політико-правових творах Стародавньої Індії. *Visegrad Journal on Human Rights*, № 6. т. 2. С. 207-212.
5. Томкіна О.О. (2015). Моральний облік влади у політико-правовій думці Індії та Китаю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», Вип. 33. Том. 1. С. 49-53.*
6. Подоляк-Богачек Е.Б. (2016). Засади відображення явища корупції у джерелах політико-правової думки античної Індії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія», Вип. 1. С. 100-110.*
7. Міняйло Н.В. (2012). Вищі республіканські магістрати у Стародавньому Римі // *Гілея: наук. вісник. Вип. 65(10). С. 150-154.*
8. Колісніченко А.І. (2002). Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму: навч. посібник. Миколаїв: МФ НаУКМА, 274 с.
9. Prothero, G.W. (1898). *The Parlement of Paris. English Historical Review. Vol. 13(50). Pp. 229-241.*
10. Poole, A.L. (1993). *From Domesday Book to Magna Carta, 1087-1216. Oxford University Press. 541 p.*
11. Сенишин Н.В. (2020). Форми територіальної організації влади Стародавньої Русі. *Держава та регіони, № 2(70). URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2020/4.pdf*
12. Форостянюк Д.В. (2018). Фіскальні органи середньовічної держави (на прикладі Франції). *Науковий вісник Херсонського державного університету, Вип. 1. Т. 1. С. 34-40.*
13. Диба Ю.Р. (2011). Урбаністично-адміністративні реформи княгині Ольги. *Студії мистецтвознавчі, Київ. № 4(36). С. 20-28.*
14. Сенишин Н.В. (2020). Форми територіальної організації влади Стародавньої Русі. *Держава та регіони, № 2(70). С. 14-21.*
15. Андреев В.О. (2018). Генезис присяги державного службовця як складового елемента його правового статусу. *Аспекти публічного правління, Том 6. №3. С. 25-31.*

References:

1. On civil service: Law of Ukraine № 889-VIII. (2015). December 10). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>. [in Ukrainian].
2. Pryiniattia na derzhavnu sluzhbu u krainakh Yevropeiskoho soiuzu: Informatsiina dovidka [Admission to

public service in the countries of the European Union]. European Information and Research Centre. Retrieved from: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28975.pdf>. [in Ukrainian].

3. Andrushhenko T.V., Babkina O.V., Vilchynska I.Yu. (2017). Istoriiia politychnoi dumky [History of political thought]. Lviv: Novyj Svit-2000. [in Ukrainian].

4. Fedchyshyn S.A. (2019) Orhanizatsiia posolskoi diialnosti u polityko-pravovykh tvorakh Starodavnoi Indii [The organization of ambassadorial activity in political and legal works of ancient India]. *Visegrad Journal on Human Rights*, Vol. 6(2). Pp. 207-212. [in Ukrainian].

5. Tomkina O.O. (2015). Moralnyi oblik vlady u polityko-pravovii dumtsi Indii ta Kytaiu [Moral accounting of power in the political and legal thought of ancient India and China]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, Vol. 33(1). Pp. 49-53. [in Ukrainian].

6. Podoliak-Bohachek E.B. (2016). Zasady vidobrazhennia yavlyshcha koruptsii u dzherelakh polityko-pravovoi dumky antychnoi Indii [Principles of reflecting the phenomenon of corruption in the sources of political and legal thought of ancient India]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*, Vol. 1, Pp. 100-110. [in Ukrainian].

7. Miniailo N. V. (2012). Vyshchi respublikanski mahistraty u Starodavnomu Rymi [Higher republican magistrates in ancient Rome]. *Hylea. Istorychni Nauky*, Vol. 65(10). Pp. 150-154. [in Ukrainian].

8. Kolisnichenko A.I. (2002). Istoriiia Derzhavy I Polityko-Pravovykh Vchen Starodavnoi Hretsii Ta Rymu [History of the state and political and legal doctrines of Ancient Greece and Rome]. Mykolaiv: MF NaUKMA 27 p. [in Ukrainian].

9. Prothero, G.W. (1898). The Parlement of Paris. *English Historical Review*, Vol. 13(50). Pp. 229-241.

10. Poole, A.L. (1993). *From Domesday Book to Magna Carta, 1087-1216*. Oxford University Press, 541 p.

11. Senyshyn N. V. (2020). Formy terytorialnoi orhanizatsii vlady Starodavnoi Rusi [Forms of territorial organization of power in Ancient Rus]. *Derzhava ta rehiony*, Vol. 2(70). Retrieved from: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2020/4.pdf. [in Ukrainian].

12. Forostianko D. V. (2018). Fiskalni orhany serednovichnoi derzhavy (na prykladi Frantsii) [Fiscal bodies of the medieval state (on the example of France)]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, Vol. 1. Pp. 34-40. [in Ukrainian].

13. Dyba Yu.R. (2011). Urbanistychno-administratyvni reformy kniahyni Olhy. [Urban and administrative reforms of Princess Olga]. *Studii mystetstvoznachch*, Vol. 4(36). Pp. 20-28. [in Ukrainian].

14. Senyshyn N. V. (2020). Formy terytorialnoi orhanizatsii vlady Starodavnoi Rusi. [Forms of territorial organization of power in Ancient Rus]. *Derzhava ta rehiony*, Vol. 2(70). Pp. 14-21. [in Ukrainian].

15. Andrieiev V. O. (2018). Henezys prysiahy derzhavnoho sluzhbovtsia yak skladovoho elementa yoho pravovoho statusu [The genesis of the oath of a civil servant as a constituent element of his legal status]. *Aspekty publichnoho pravlinnia*, Vol. 3(6). Pp. 25-31. [in Ukrainian].